

Iz prakse za prakso

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 719(100)
341.3:719(100)
Prejeto: 20. 10. 2006

Drugi protokol Haaške konvencije in Modri ščit

NATALIJA GLAŽAR

mag. komunikologije, višja svetovalka I
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: natalija.glarzar@gov.si

IZVLEČEK

Članek predstavlja vsebino "Haaške konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada" pa tudi novosti drugega protokola konvencije, ki je stopil v veljavo 9. 3. 2004. Obenem daje vpogled v najpomembnejše elemente konvencije, katere namen je preventivno delovanje in varovanje kulturnih dobrin ob morebitnem vojaškem spopadu. Predstavljena je tudi mednarodna organizacija Modri ščit, ki si prizadeva za uresničevanje ter poznavanje konvencije po vsem svetu.

KLJUČNE BESEDE: Haaška konvencija, kulturna dediščina, kulturne dobrine, varstvo kulturne dediščine v vojaškem spopadu, preventivni ukrepi varovanja dediščine, UNESCO, organizacija Modri ščit

ABSTRACT

THE SECOND PROTOCOL TO THE HAGUE CONVENTION AND THE BLUE SHIELD

The article presents the contents of the "Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict", as well as the Second Protocol to the Convention, which came into force on March 3, 2004. It gives an overview of the most important parts of the convention, the purpose of which are preventive activities and protection of cultural property in the event of armed conflict. The Blue Shield organisation is also presented, it endeavours for implementation and dissemination of the convention all over the world.

KEY WORDS: Hague convention, cultural heritage, cultural property, protection of cultural property in the event of armed conflict, preventive measures for heritage protection, UNESCO, the Blue Shield organisation

Z zadostnim številom držav, ki so podpisale listino,¹ je 9. marca 2004 začel veljati Drugi protokol Haaške konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (sestavljen v Haagu 26. 3. 1999). V Sloveniji je začel veljati 24. 10. 2003, ko je Slovenija pristopila k Protokolu oz. z ratifikacijo v "Zakonu o ratifikaciji Drugega protokola k Haaški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada" (Uradni list RS, št. 102/2003). Prvi protokol Haaške konvencije je bil izdan 14. maja 1954,² FLR Jugoslavija pa ga je ratificirala 2. 4. 1956 (Uradni list FLRJ št. 4/1956). Republika Slovenija je 5. 11. 1992 naznanila svoje nasledstvo pristopa k konvenciji.³ V letu 2004 je bilo 127 držav, ki so se pridružile Konvenciji, in 87 držav, ki so sprejele protokol. V proces širjenja ter informiranja držav o Konvenciji sta se vključila tako UNESCO (ki ima po konvenciji tudi aktivno nalogo) kot tudi Mednarodni odbor Rdečega križa, ki je v Ženevi sprejel resolucijo sveta delegatov (11.–14. nov. 2001), s katero vzpodbuja države k ratifikaciji in izvedbi Haaške konvencije in njenih protokolov ter hkrati k pristopu vsem pomembnim pogodbam, sprejetim po Ženevski konvenciji iz leta 1949.

Haaška konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954) je najpomembnejši mednarodni dokument s tega področja. Konvencija zahteva zakonsko opredelitev kulturnih dobrin oz. premične in nepremične dediščine in vključuje pripravo zavarovanja kulturne dediščine, izvedbo potrebnih ukrepov za tako zavarovanje pred posledicami oboroženega spopada že v mirnem času, zagotovitev, da se bodo države izogibale vsakršnih sovražnih dejanj v zvezi z njo, ter prepoved, preprečevanje oz. ustavitve kraje, ropanja ali odtujevanja kulturne dediščine in vandalskih dejanj ter druge ukrepe.⁴

Drugi protokol dopolnjuje Haaško konvencijo v tem, da poudarja in opredeljuje varstvo in zaščito kulturne dediščine, uvaja nove ukrepe, vključno z določitvijo novih kategorij kulturnih dobrin, za katere velja posebna zaščita. Ustanavlja tudi medvladni odbor, ki je v glavnem odgovoren za nadzor izvajanja Konvencije in Drugega protokola, kot

tudi mednarodni Sklad za varovanje kulturne dediščine. Konvencija oz. protokol ni retroaktiven in obvezuje le članice, ki so k njej pristopile ali ratificirale. Med bistvenimi novimi rešitvami, ki so vključene v Drugi protokol, je tudi uvedba posebnega sistema razširjenega varstva ob splošnem in posebnem varstvu te konvencije. Razširjeno varstvo se nanaša na širši krog zvrsti dediščine, ki je posebnega pomena za človeštvo. Drugi protokol tako uvaja nov mednarodni mehanizem za varstvo dediščine v nevarnosti oboroženega spopada ter širi in razčlenjuje obseg varstva dediščine upošteva določila Prvega protokola konvencije. Uvaja pa tudi nekatere nove obveznosti za države podpisnice.⁵ Razširjeno varstvo – pomeni izboljšano varstvo – lahko velja za kulturne dobrine, če so izpolnjeni trije pogoji: a) da je to dediščina izrednega pomena za človeštvo, b) da so te dobrine varovane z ustreznimi notranjepravnimi in upravnimi ukrepi, ki jim priznavajo izjemno kulturno in zgodovinsko vrednost ter zagotavljajo najvišjo raven varstva, in c) da le-te niso uporabljene za vojaške namene ali kot ščit za vojaške položaje ter da pogodbenica (ki ima nadzor na kulturnimi dobrinami) izjavlja, da jih ne bo uporabljala na ta način (konvencija, člen 10). Za razširjeno varstvo se uporablja 'mednarodni seznam kulturnih dobrin pod razširjenim varstvom' (člen 1), vodi ga in o njem odloča Odbor za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (sestavljen iz dvanajst pogodbenic) (člen 24). Poleg tega odbor nadzira izvajanje protokola, pripravlja smernice za izvajanje, obravnava zaprosila za mednarodno pomoč ter obravnava, odvzema ali celo odpravlja razširjeno varstvo kulturnih dobrin. Pri neizpolnjevanju nekaterih določil lahko odbor začasno ali trajno odvzame status razširjenega varstva (s črtanjem s seznama), pri tem pa je najhujša kršitev uporaba takih dobrin v podporo vojaškemu delovanju (ob ponavljanju take kršitve pa ukrep črtanja s seznamoma). Nedotakljivost kulturnih dobrin pod razširjenim varstvom se namreč zagotavlja tako, da le-te ne smejo biti določene za cilj napada ali uporabljene (in tudi ne njihova neposredna okolica) v podporo vojaškemu delovanju (člen 12). Konvencija predvideva tudi kazensko odgovornost, ki se nanaša ne samo na kulturne dobrine pod razširjenim varstvom, pač pa tudi na kulturne dobrine, splošno varovane s Haaško konvencijo (1. protokol, op. N. Gl.). Poleg že naštetih kršitev so sankcionirani tudi tatvine, ropanja, nezakonito prilaščanje dobrin, varovanih s konvencijo ali vandalizem nad njimi (člen

¹ S pridružitvijo dvajsete podpisnice konvencije Kostarike (9. 12. 2003).

² Prevod besedila I. protokola Haaške konvencije je objavljen v *Varstvo spomenikov* 29, 1987, str. 377–379, ter na spletni strani Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije <http://www.zvkds.si>.

³ Seznam pristopnic k I. in II. protokolu konvencije na <http://www.ifla.org/VI/4/admin/hague-convention.htm>.

⁴ Jogan, *Spomeniškovarstveni razgledi* 6 (junij 2004), str. 26–28.

⁵ Prav tam.

15). Kako pomembne so sankcije ter kršitve članic, pove določilo 14. člena, ki določa, da mora ob morebitni kršitvi in odločitvi odbora o začasnem odvzemu razširjenega varstva (za dobrine izrednega pomena za človeštvo) ali izbrisu dobrine iz omenjenega seznama, generalni direktor Unesca o tem obvestiti generalnega sekretarja Združenih narodov; prav tako pa mora o tem obvestiti vse pogodbenice tega protokola (ki pa lahko o obravnavani zadevi izrazijo svoje mnenje).

Določeno dobrino lahko za vpis v seznam odbora priporočijo pogodbenice, mednarodni odbor Modrega ščita ter druge strokovne nevladne organizacije (člen 11). Poleg tega lahko ob izbruhu sovražnosti katera od strani nujno zaprosi odbor za razširjeno varstvo kulturnih dobrin pod njeno jurisdikcijo – odbor pa prošnjo nemudoma pošlje vsem stranem, vpletenim v spopad. Razširjeno varstvo pa ima dobrina od trenutka vpisa v seznam. Predvideno je tudi varstvo kulturnih dobrin na zasedenem ozemlju: pogodbenica, ki zaseda ozemlje (ali del ozemlja druge pogodbenice), mora preprečiti in prepovedati vsak nezakonit izvoz, premetitev ali prenos lastništva dobrine, arheološka izkopavanja (razen če je nujno za ohranitev, zavarovanje ipd.), ter spremembo kulturne dobrine ali spremembo njene rabe, katerih namen je zakrivanje in uničevanje zgodovinskih ali znanstvenih dokazov (člen 9).

Velik delež vsebine konvencije pa je posevčen tudi predhodnim pripravam ter previdnostnim ukrepom ob morebitnem vojaškem spopadu. V miru morajo biti sprejeti pripravljalni ukrepi (za varovanje pred predvidljivimi učinki oboroženega spopada), ki vključujejo pripravo popisov, načrtovanje nujnih ukrepov za varstvo pred požarom ali rušenjem, pripravo na premetitev premičnih kulturnih dobrin ali zagotovitev ustreznega varstva takih dobrin na kraju samem ter določitev pristojnih organov, odgovornih za varovanje kulturnih dobrin (člen 6). Previdnostni ukrepi zajemajo: a) strani v spopadu morajo v največji meri prestaviti premične kulturne dobrine iz bližine vojaških ciljev ali zagotoviti varstvo teh na kraju samem, b) izogibati se postavljanju vojaških ciljev v bližini kulturnih dobrin (člen 8). Vsaka stran v spopadu mora ukreniti vse ter preveriti ali napadeni cilji niso kulturne dobrine, sprejeti vse previdnostne ukrepe, potrebne za izognitev naključni škodi na kulturnih dobrinah, odpovedati napad ali ga začasno ustaviti, če je cilj očitno kulturna dobrina ali če bi na njej povzročil naključno škodo (člen 7). Konvencija predvideva tudi sodelovanje pristopnic (pogodbenic); pomagale naj bi si pri

preiskavah, kazenskem postopku in izročitvah v zvezi s kaznivimi dejanji, kot tudi pri pridobivanju dokazov za postopek (člen 19). Vsaka pogodbenica mora sprejeti zakonske, upravne in druge ukrepe, ki so nujni za preprečitev takih naklepno storjenih dejanj. Prizadevanje pogodbenic naj bi bilo tudi na informativnem področju – z izobraževalnimi in informativnimi programi, namenjenimi celotnemu prebivalstvu za razvoj spoštovanja do kulturnih dobrin. Zato je pomembno tudi razširjanje besedila protokola tako v mirnem času kot tudi med oboroženim spopadom. V celoti morajo biti z njim seznanjeni tudi vsi vojaški in civilni organi, ki v oboroženem spopadu prevzamejo odgovornost za upoštevanje tega protokola, zato morajo pogodbenice: a) vključiti smernice in navodila za varstvo kulturnih dobrin v svoje vojaške predpise in b) v obdobju miru izvajati programe za usposabljanje in izobraževanje (v sodelovanju z Unescocom in drugimi nevladnimi organizacijami) (člen 30).

Mednarodno sodelovanje predvideva, da bodo pogodbenice ob resnih kršitvah protokola ukrepale prek odbora ali posamično v sodelovanju z Unescocom in OZN (ter v skladu z ustanovno listino OZN). Za varstvo kulturnih dobrin pod posebnim varstvom (s pomenom za vse človeštvo) lahko pogodbenica zaprosi za mednarodno pomoč pri pripravi in izvajanju zakonodaje, predpisov ali potrebnih ukrepov (člen 32). Prav tako je zagotovljena pomoč Unesca. Nanj se lahko pogodbenice obrnejo za strokovno pomoč (pri organiziranju varstva, pripravljalnih dejavnosti, preventivnih in organizacijskih ukrepov za nujne primere). Tako pomoč pa daje Unesco v skladu s svojimi programi in sredstvi (člen 33). Pogodbenice konvencije naj bi sodelovale in zagotavljale strokovno pomoč tako na bilateralni kot multilateralni ravni, Unesco pa jim lahko posreduje svoje predloge v teh zadevah.

Za izvajanje določil konvencije (in določenih pripravljalnih dejavnosti) je predvidena ustanovitev posebnega Sklada za varstvo kulturnih dobrin ob morebitnem oboroženem spopadu (člen 29); uporabo teh sredstev določa omenjeni Odbor (v skladu s finančnimi pravilniki Unesca). Sklad zagotavlja finančno ali drugo pomoč pri nujnih, začasnih ali drugih ukrepov za zavarovanje kulturnih dobrin med spopadi ali v času obnove po sovražnosti.

V Republiki Sloveniji je II. protokol v izvorniku (angleškem jeziku) in slovenskem prevodu objavljen v Uradnem listu (Uradni list RS, št. 102, 23. 10. 2003). Za uresničevanje protokola po zakonu o ratifikaciji skrbita Ministrstvo za kulturo RS in Ministrstvo za obrambo RS.

Na prvem in drugem Protokolu Haaške kon-

vencije temelji delovanje organizacije Modri ščit; v njem ima trenutno vodilno vlogo Mednarodni arhivski svet (Modremu ščitu namreč predseduje g. Joan van Albada, sekretar MAS). Organizacija modrega ščita oz. Mednarodni komite modrega ščita (IBCS) je bil ustanovljen v letu 1996; sestavljali so ga predstavniki štirih osrednjih mednarodnih strokovnih organizacij: MAS, ICOM, ICOMOS, IFLA (danes temeljne organizacije, ki tvorijo organizacijo Modri ščit).⁶ Danes pa je mreža te organizacije razširjena in zajema tudi organizacije IRCC, ICCROM in CAAA⁷ ter "Sklad princa Clausa". Tako organizacija, katere namen je varovanje kulturne dediščine v izrednih, vojnih razmerah, združuje pod svojim okriljem več strok in organizacij: arhive, knjižnice, muzeje, organizacije za varstvo kulturnih spomenikov ter restavratorje. Ob sprejetju Drugega Haaškega protokola so poskusi oživitve delovanja te organizacije, ki ima ustanovljene nacionalne odbore v določenih državah, pogoj za ustanovitev in delovanje pa je sestava odbora iz delujočih članov naštetih organizacij na nacionalni ravni, oz. nacionalnih predstavnikov teh organizacij, ki so dejavni v omenjenih mednarodnih organizacijah. Trenutno obstajajo nacionalni odbori v Belgiji, Nizozemski, Veliki Britaniji, Franciji, Češki Republiki, Italiji, Makedoniji, Beninu, Poljski in Norveški.⁸ V Sloveniji tovrstnega odbora nimamo, čeprav imamo sodelujoče in aktivne strokovnjake v naštetih mednarodnih organizacijah. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije pa ima zasluge, da so, poleg drugih spomenikov kulturne dediščine, zgledno označene tudi arhivske stavbe v Sloveniji z znakom modrega ščita, določenega s Haaško konvencijo (1. protokol, člen 16 in 17).⁹

Organizacija ICBS zelo vzpodbuja ustanavljanje nacionalnih odborov ter priporoča strokovnjakom

s področja kulturne dediščine, da vključijo zaščito premične in nepremične dediščine ter preventivno delovanje v svoje delovne programe, enako pričakujejo tudi pri Organizaciji združenih narodov in drugih mednarodnih organizacijah.¹⁰ Za ustanovitev Nacionalnega odbora Modrega ščita pa je potrebno sledeče: a) polno priznanje Listine ICBS, sprejete v Strasbourgu 14. 4. 2000, b) ustanovitvena iniciativa mora imeti podporo vseh štirih omenjenih nevladnih organizacij, c) formalno obvestilo Mednarodnemu komiteju Modrega ščita o članstvu (ICBS), kontaktnih podatkih, razporedu in dnevnih redih sestankov nacionalnega odbora kot tudi informiranje o pomembnejših dogodkih v organizaciji, ter d) zaprosilo mednarodnega komiteja (ICBS) za uradno priznanje nacionalnega odbora.¹¹ Pomembnejše določilo Listine ICBS iz Strasbourga zahteva, da **morajo štiri organizacije delovati skupno, se pripravljati in odzivati na situacije oboroženega spopada ali naravnih nesreč, ki lahko poškodujejo kulturno dediščino**. Spoštovati pa morajo sledeče principe: skupne aktivnosti, neodvisnost, nevtralnost, profesionalnost, spoštovanje kulturne identitete ter delovati na neprofitni osnovi.

Splošno dejavnost te mednarodne organizacije, pa tudi konkretne akcije v kriznih žariščih kot je Irak (z omembo tudi Afganistana in Kosova)¹² je na simpoziju v Ljubljani 2003 predstavila ga. Marie-Therese Varlamoff (Francoska nacionalna knjižnica, direktorica IFA PAC ter članica ICA/CPTÉ).¹³ Kako pomembno je delo te organizacije, kaže njen poudarek, da sta glavna partnerja pri izvajanju določenih dejavnosti te organizacije Mednarodni odbor Rdečega križa ter Mednarodni center za raziskovanje ohranjanja in restavriranja kulturnih dobrin (ICCROM). **Način delovanja Modrega ščita pa ni le mednarodno posredovanje ter pomoč ob izbruhu vojne nevarnosti (ter označevanja kulturnih spomenikov za zaščito pred napadom), ampak tudi v predhodnem organiziranju, načrtovanju preventivnih strategij ter zaščitnih ukrepov zavarovanja dediščine – to je po mojem mišljenju poglobitnega pomena ne**

⁶ ICOM (International Council of Museums), ICOMOS (International Council on Monuments), IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions).

⁷ ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property), CAAA (Co-ordinating Council of Audiovisual Archives Association).

⁸ Po podatkih iz leta 2004 so pripravljali odbore v Avstraliji, Avstriji, Braziliji, Kanadi, Kolumbiji, Kostariki, Indiji, Koreji, Madagaskarju, Peruju, Rusiji, Švedski in Venezueli. Podobne organizacije, kot je Modri ščit, imajo v ZDA in Švici.

⁹ Z enim znakom modrega ščita so označene kulturne dobrine pod splošnim varstvom, trikrat ponovljeno znamenje pa le za nepremične kulturne dobrine pod posebnim varstvom (pomembne za vse človeštvo) ter za posebne prevoze kulturnih dobrin (pod mednarodnim nadzorom ter v nujnih primerih) oz. za improvizirana zaklonišča v vojni nevarnosti (1. protokol, člen 12 in 13).

¹⁰ Torino Declaration: Resolutions of the first Blue Shield International Meeting held in Torino, Italy, July 23–24, 2004, <http://www.ifla.org/blueshield.htm>.

¹¹ Zahteve za ustanovitev nacionalnih odborov so bile sprejete na zasedanju ICBS v Parizu 8. 6. 2001.

¹² Na spletni strani ICBS pa so tudi poročila o posledicah hurikana Katrina na kulturno dediščino Luisiane, Misisipija in Alabame (<http://www.ifla.org/blueshield.htm>).

¹³ Marie-Therese Varlamoff: 'Pobuda Modri ščit za varovanje naše kulturne dediščine'.

zgolj za nevarnost oboroženega spopada, ampak pa tudi nevarnost naravnih nesreč. Ta tematika pa je predvsem v zadnjem času postala izredno aktualna, kot kažejo različni projekti znotraj MAS (prioritetna skupina za Materialno varstvo ter pripravljenost za naravne in druge nesreče) ter isti temi posvečeno poglavje v Poročilu o arhivih v razširjeni Evropski uniji, Bruselj 2005.

Drugi protokol Haaške konvencije prihaja v času, ko se na globalni ravni srečujemo s številnimi spremembami, le-te pa vključujejo tudi spremenjeni način vojskovanja, raznoliko paleto terorističnih napadov in akcij, hkrati pa tudi zelo obsežne naravne nesreče. V vseh teh razmerah sta kulturna dediščina in z njo občutljivo arhivsko gradivo zelo ogrožena. Zato prihaja vedno bolj v ospredje nujnost preventivnega delovanja in organiziranja, katerih namen je ohranitev dediščine; to bo nedvomno tudi eden od zastavljenih ciljev posebne delovne skupine za naravne in druge nesreče v okviru Evropske arhivske skupine (EAG), ustanovljene v Bruslju 28. 4. 2006 na osnovi Priporočila Sveta z dne 14. nov. 2005 o prednostnih dejavnostih za večje sodelovanje na področju arhivov v Evropi (UL C 312, 29. 11. 2005, str. 55).

Viri in literatura

Zakon o ratifikaciji Drugega protokola k Haaški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (Uradni list RS, št. 102/2003).

Haaška konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada. *Varstvo spomenikov* 29 (1987), str. 377–379.

Dr. Savin Jogan: Ratifikacija drugega protokola h Haaški konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada in dosedanje ter nove naloge Slovenije na področju mednarodnega varstva kulturne dediščine. *Spomeniškovarstveni razgledi* 6 (junij 2004), str. 26–28.

Dr. Savin Jogan: Ratifikacija drugega protokola h Haaški konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada in dosedanje ter nove naloge Slovenije na področju mednarodnega varstva kulturne dediščine. 2. del. *Spomeniškovarstveni razgledi* 8 (april 2005), str. 36–38.

Marie-Therese Varlamoff: Pobuda Modri ščit za varovanje naše kulturne dediščine. *Razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva ter likovnih del na papirju*. Arhiv RS. Ljubljana 2004.

Torino Declaration: Resolutions of the first Blue Shield International Meeting held in Torino, Italy, July 23–24, 2004, <http://www.ifla.org/blueshield.htm>.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije: <http://www.zvkds.si>

Seznam pristopnic k I. in II. protokolu konvencije: <http://www.ifla.org/VI/4/admin/hague-convention.htm>

Summary

THE SECOND PROTOCOL TO THE HAGUE CONVENTION AND THE BLUE SHIELD

"Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict" (1954) is the most important international document in this area. After the first Protocol (May 14, 1954) the Second Protocol to the Convention was issued on March 26, 1999, which came into force on March 3, 2004, after the required number of states ratified the Convention. Slovenia did it on October 24, 2003, with an act on ratification of the second protocol to the Convention. It provides the new system of enhanced protection for the cultural heritage of the greatest importance for humanity. It also brings provisions on criminal responsibilities and prosecutions in case of disrespect of the immunity of cultural property under enhanced protection, as well as cooperation and informing of all contractors in disputed cases. The dissemination and the application of the Protocol are provided by the following organisations: The International Committee of the Red Cross, UNESCO and the International Committee of the Blue Shield, which also performs the concrete international activities of cultural heritage rescue in crisis situations.

*Simon Gregorčič iz različnih obdobij na razglednici izdani v Trstu, novembra 1961 ob 55. letu Gregorčičeve smrti.
PANG, Zoržut Ludvik, 5.*